

ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ ДО УПРОВАДЖЕННЯ АРТПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Хаустова О. В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри філософії та суспільно-гуманітарних дисциплін

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

вул. Незалежної України, 57А, Запоріжжя, Україна

orcid.org/0000-0002-0972-3729

olenahau@gmail.com

Ключові слова: *артпедагогіка, артпедагогічні методи, мистецтво, суспільно-гуманітарна освіта, післядипломна освіта.*

У статті досліджується питання підготовки педагогів до впровадження артпедагогічних технологій у викладання суспільно-гуманітарних дисциплін. Розглядаються сутність, витoki, сучасне розуміння артпедагогіки, її потенціал для розвитку креативного мислення, емоційної стійкості й творчого самовираження учнів. Наголошується, що артпедагогіка – міждисциплінарна наука, що поєднує психолого-педагогічні, філософські, методичні та терапевтичні підходи в освітній діяльності. Автор підкреслює значення мистецького контенту як інструменту формування всебічно розвиненої особистості учня й підвищення якості освітнього процесу. Специфікою артпедагогічних технологій в умовах війни стає те, що вони виступають не лише інструментом освіти, а й засобом психоемоційної підтримки, допомагаючи учням долати стрес і зберігати внутрішню рівновагу.

Особливу увагу приділено формуванню професійних компетентностей педагогів, необхідних для інтеграції мистецтва в освітній процес. Запропоновано підхід до підготовки вчителів до впровадження артпедагогічних технологій, який передбачає використання інтерактивних і творчих підходів для опанування різноманітними методами, такими як театралізація, рольові ігри, візуалізація історичних подій, створення проєктів і літературно-мистецьких композицій тощо.

Розглядається питання підготовки педагогів до впровадження артпедагогічних технологій для адаптації навчального процесу до сучасних викликів, для формування стійкої, креативної та свідомої молоді. Зміст програми підготовки педагогів представлено як комплекс, що охоплює теоретичні, методичні, практичні та психологічно-педагогічні аспекти, зокрема із залученням цифрових технологій.

Значна увага приділяється формуванню компетентностей учителів, необхідних для творчої організації уроків, розкриття потенціалу учнів та забезпечення їхньої психоемоційної підтримки. Підкреслено значення урізноманітнення форм і методів підготовки педагогів для ефективного впровадження артпедагогічних технологій у навчальний процес.

TRAINING OF TEACHERS FOR THE IMPLEMENTATION OF ART-PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE LESSONS OF SOCIAL AND HUMANITARIAN DISCIPLINES

Khaustova O. V.

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Associate Professor at the Department of Philosophy and Social
and Humanitarian Disciplines*

Zaporizhzhia Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Nezalezhnoi Ukrainy str., 57A, Zaporizhzhia, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0972-3729

olenahau@gmail.com

Key words: *art pedagogy, art pedagogical methods, art, social and humanitarian education, postgraduate education.*

The article examines the issue of teacher training for the introduction of art-pedagogical technologies in the teaching of social and humanitarian disciplines. The essence, origins, modern understanding of art pedagogy, its potential for the development of creative thinking, emotional stability and creative self-expression of students are considered. It is emphasized that art pedagogy is an interdisciplinary science that combines psychological and pedagogical, philosophical, methodical and therapeutic approaches in educational activity. The author emphasizes the importance of artistic content as a tool for forming a comprehensively developed student's personality and improving the quality of the educational process. The specificity of art-pedagogical technologies in the conditions of war is that they act not only as an educational tool, but also as a means of psycho-emotional support, helping students to overcome stress and maintain inner balance.

Special attention is paid to the formation of professional competences of teachers, necessary for the integration of art in the educational process. An approach to the preparation of teachers for the implementation of art-pedagogical technologies is proposed, which involves the use of interactive and creative approaches to master various methods, such as theatricalization, role-playing, visualization of historical events, creation of projects and literary and artistic compositions, etc.

The question of training teachers for the introduction of art-pedagogical technologies for adapting the educational process to modern challenges, for the formation of stable, creative and conscious youth is considered. The content of the teacher training program is presented as a complex covering theoretical, methodological, practical and psychological-pedagogical aspects, in particular with the involvement of digital technologies.

Considerable attention is paid to the formation of teachers' competencies necessary for the creative organization of lessons, revealing the potential of students and ensuring their psycho-emotional support. The importance of diversifying the forms and methods of teacher training for the effective implementation of art-pedagogical technologies in the educational process is emphasized.

Постановка проблеми. У період кризи та соціальних викликів, що охопили світ та Україну зокрема, важливою стає переорієнтація освіти на досягнення завдань навчання, інтегрованого з психологічною підтримкою та творчим розвитком особистості школярів та студентів. Відповідно

до вимог Нової української школи, важливим є розвиток в учнів емоційного інтелекту, креативності, критичного мислення та вмінь застосовувати знання у нестандартних ситуаціях. Артпедагогічні технології забезпечують розвиток цих якостей, вмінь і навичок через різні форми твор-

чої діяльності, такі як малювання, театралізація, музичні та літературні проєкти.

Використання артпедагогічних технологій на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін не лише забезпечує якісне засвоєння навчального матеріалу, а й сприяє розкриттю творчого потенціалу кожного учня, формуванню його креативного мислення та самовираження.

Крім того, важливим є врахування необхідності для вчителя навчати і навчатись в умовах підвищеної напруги, невизначеності та стресу, підтримуючи не лише учнів, а й власний емоційний стан. Артпедагогічні методи, такі як арттерапія, драматерапія, музичні та візуальні техніки тощо, допомагають створити атмосферу психологічного розвантаження на уроках. Багато учнів переживають втрату, евакуацію, мають досвід перебування у зоні бойових дій або інший травматичний досвід. Вчитель повинен бути підготовлений до використання артпедагогічних практик як інструментів для стабілізації емоційного стану дітей, їхнього самовираження та подолання психологічних проблем. Сприятиме освітній діяльності вміння використовувати такі артпрактики, як малювання, створення колажів, літературні композиції, музикотерапію, для психологічної підтримки, активізації творчого потенціалу учнів, що особливо важливо в умовах дистанційного або змішаного навчання.

Цифровізація освіти надає можливості використання артпедагогічних технологій у поєднанні з цифровими інструментами (онлайн-ресурси для малювання, віртуальні музеї, інтерактивні мистецькі платформи), що викликає потребу у додатковій підготовці вчителів.

Отже, актуальності набуває питання підготовки педагогів до впровадження артпедагогічних технологій в освітній діяльності, що забезпечить активізацію творчого розвитку учнів, інтеграцію патріотичного виховання та вивчення предметів суспільно-гуманітарного циклу, формування комунікативних навичок та емпатії, розвитку психологічної стійкості та оптимізму. Така інноваційна підготовка можлива в закладах післядипломної педагогічної освіти, які мають створити для цього відповідні умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Артпедагогіка є міждисциплінарним напрямом, який досліджують як зарубіжні, так і українські науковці. Ця галузь поєднує педагогіку, психологію та мистецтво для досягнення освітніх завдань, її підґрунтя закладено у дослідженнях Г. Ріда, В. Лоуенфельда, Дж. Дьюї, Г. Гарднера, М. Шафнера та ін. Так, Г. Рід британський теоретик мистецтва та педагог, є одним із основоположників ідеї про важливість мистецтва у формуванні гармонійної особистості. У працях В. Лоуенфельда

описано етапи художнього розвитку дітей і роль мистецтва у вихованні. Дж. Дьюї обґрунтував ідеї естетичного виховання через досвід. Автор теорії множинного інтелекту, Г. Гарднер акцентував на ролі мистецьких методів у розвитку різних типів інтелекту.

Суттєві переваги артпедагогічних технологій представлено в роботах зарубіжних авторів, таких як Д. Аллан, Т. Боронська, Ч. Ірвуд, М. Ессекс, С. Керрел, Л. Монтанарі, Р. Сільвер, К. Уелсбі, К. Фростиг, Е. Холт, Е. Хольцман, Д. Хертз та ін.

Упровадження артпедагогічних технологій у галузі освіти є предметом досліджень вітчизняних науковців: О. Вознесенської, О. Деркача, О. Древицької, І. Зязюна, Л. Злочевської, О. Копитіна, В. Кокоренко, О. Кондрицької, М. Кісельової, Л. Лебедєвої, Л. Мови, Р. Павлюк, Л. Терлецької, С. Хлебнік та ін.

У дослідженнях українських вчених в контексті даного дослідження слід відзначити ідеї О. Фірсової про застосування арттерапії у педагогіці [7]; О. Брюховецької, О. Романовської, Т. Руденської – про використання артпедагогічних методик у вищій школі для формування професійних компетентностей майбутніх фахівців [1; 6]; В. Моляко – про використання мистецтва для розвитку креативності особистості та психологічного розвантаження [3]; О. Савченко – про інтеграцію творчих методів у навчальні програми початкової освіти.

Важливі концептуальні підґрунтя післядипломної підготовки вчителя відображено в працях Л. Даниленко, В. Олійника, В. Семиченко, Т. Сущенко, Л. Пуховської, В. Пуцова та ін. Менш розробленою є проблематика сутності, специфіки упровадження в освітній процес артпедагогічних технологій та підготовки вчителів до їх упровадження.

Мета статті: дослідити теоретичні основи, розкрити особливості та значущість підготовки педагогів до впровадження артпедагогічних технологій на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін в сучасних умовах, обґрунтувати зміст, методичні та психологічні засади формування професійної готовності вчителів до застосування артпедагогіки в освітньому процесі для розвитку творчого потенціалу учнів, формування їхніх ключових компетентностей і забезпечення психоемоційної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для дослідження теоретичних основ артпедагогіки, необхідним виявився міждисциплінарний підхід, який поєднує педагогіку, психологію, мистецтво та терапевтичні практики; висвітлення ідей розвитку творчого потенціалу особистості, естетичного виховання, формування емоційного

інтелекту та інтеграції мистецької діяльності в освітній процес.

Філософськими витоками артпедагогіки є ідеї Аристотеля про важливість емоційного очищення (катарсису) через мистецтво, концепції Ф. Шіллера та А. Маслоу про творчу діяльність як найвищий прояв людської свободи та індивідуальності.

Дослідження в галузі артпедагогіки базуються на психологічних теоріях творчості та особистісного розвитку, розроблених Ж. Піаже, Л. Виготським. Ці теорії підкреслюють значення творчої діяльності для гармонійного розвитку особистості, розкриття креативного потенціалу, формування мислення та самовираження учнів через мистецькі активності в освітньому процесі.

Мистецтво в навчальній діяльності, на думку Г. Ріда та Дж. Дьюї, є важливим засобом виховання естетичних цінностей, творчого сприйняття світу та емоційної культури. Формування повноцінного досвіду учня. З точки зору психологічних теорій Д. Гюлмана та Г. Гарднера, мистецькі практики в освітньому процесі дозволяють розвивати комунікативні навички, емпатію та емоційну стійкість учнів.

Витоки українських досліджень в галузі артпедагогіки походять з ідей Г. Ващенко, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, які підкреслюють вплив різних галузей мистецтва, народного зокрема, на гармонійний розвиток особистості; акцентують на тому, що саме у творчій діяльності розвивається характер, формується індивідуальність і почуття свободи, реалізується призначення людини.

Сучасний період розвитку педагогіки відзначається великим інтересом до інтеграції освіти і мистецтва. Визначальним для подальшого дослідження є характеристика сутності терміну «артпедагогіка». Так, Р. Пріма та Т. Алексінцева розуміють артпедагогіку як «інтегративну галузь сучасного гуманітарного знання про закономірності, принципи й механізми використання педагогічного потенціалу різних видів мистецтва та форм художньої активності особистості з метою оптимального професійно-педагогічного вирішення завдань її виховання, навчання й розвитку» [4, с. 8]. Українські авторки бачать відмінності артпедагогіки від арттерапії в тому, що «артпедагогіка займається не «проблемами» людини, а її можливостями, розширенням сфери позитивних якостей особистості» [4, с. 8].

Наукові дослідження І. Дмитрієвої, А. Іваненко, Л. Одинченко дозволили їм стверджувати, що «артпедагогіка – це самостійний напрям педагогічної науки, який вивчає природу, загальні закономірності, принципи, механізми використання різних видів мистецтва для вирішення завдань виховання, навчання, розвитку та соціалі-

зації людини. Реалізація артпедагогічного підходу передбачає вирішення різноманітних педагогічних задач засобами мистецтва, що є додатковим ресурсом збагачення та оптимізації освітнього процесу» [1, с. 247].

Основні функції артпедагогіки як науки визначає Р. Павлюк. На його думку, це «культурологічна (обумовлена об'єктивним зв'язком особистості з культурою як системою цінностей, розвитком людини на основі оволодіння художньою культурою, ставання її творцем); освітня (скерованість на розвиток особистості та засвоєння нею дійсності засобами мистецтва, що забезпечує набуття знань у царині мистецтва та практичних навичок у художньо-творчій діяльності); виховна (формує морально-естетичні, комунікативно-рефлексивні основи особистості та сприяє її соціокультурній адаптації за допомогою мистецтва). Виділяють також і корекційну функцію (артпедагогіка широко застосовується в корекційній роботі з дітьми з вадами у розвитку)» [4, с. 69].

Розглядаючи перспективи застосування артпедагогічних технологій на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін, підкреслимо ті можливості, які відкриваються для реалізації принципів гуманізму, інтеграції, активності та самовираження особистості.

Відповідно до результатів сучасних досліджень, артпедагогіка орієнтована на особистісний розвиток учня, врахування його потреб, інтересів та індивідуальних особливостей. Застосування мистецьких методів на уроках суспільно-гуманітарного циклу (історія, література, мови) відбувається в умовах інтегрованого підходу до засвоєння знань, створення міждисциплінарних зв'язків. Артпедагогічні методи дозволяють на уроках історії створювати художні образи історичних подій чи постатей; на уроках літератури – здійснювати інсценізацію, ілюстрування творів, написання власних текстів; на уроках мови – розробляти креативні проєкти, театральні постановки, створювати візуальні словники тощо.

Учні, долучені до творчої діяльності, можуть активно висловлювати власні думки, переживання та емоції через мистецтво. Особливістю артпедагогічних технологій є виконання терапевтичної функції, що дозволяє сприяти подоланню стресу і розвинути стійкість до складних ситуацій як у учнів, та і в педагогів.

Під час викладання суспільно-гуманітарних дисциплін на основі артпедагогічних технологій вчитель використовує можливості візуальних (малювання, колажі, створення ілюстрацій до творів), театральних (драматизація літературних чи історичних сюжетів), аудіальних, музичних (інтерпретація музичних творів у контексті історичних подій чи літературних тем) методів, про-

ектної діяльності (артпроектів), рефлексії через мистецтво, використання арттехнік для осмислення навчального матеріалу, розвитку аналітичних навичок і емоційної чутливості.

Крім того, враховуючи травмочутливий матеріал уроків історії та літератури, важливими вважаємо психотерапевтичні можливості артпедагогіки, використання артпедагогічних методів для психологічної підтримки учнів: ізотерапії, музикотерапії, драматерапії, бібліо- та казкотерапії, що допомагають подолати стрес, тривожність і негативні емоції. Артпедагогіка сприяє формуванню психологічної стійкості та вміння адаптуватися до викликів через творчість.

Необхідною є спеціальна підготовка вчителя до упровадження артпедагогічних технологій, щоб ефективно інтегрувати мистецтво в навчальний процес, активізуючи креативність, критичне мислення та емоційний інтелект. В умовах післядипломної освіти педагогам слід перебачити можливості теоретичної, методичної, практичної та психологічної підготовки, спираючись на особистісно орієнтований, компетентнісний, інтегративний методологічний підходи.

У процесі післядипломної підготовки вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін у Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти упроваджено спецкурс «Артпедагогічні технології на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін», у змісті якого передбачено розгляд таких тем, як «Артпедагогіка та артпедагогічні технології в практиці шкільної освіти», «Артпедагогічні методи роботи з текстом/твором на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін», «Формування ключових компетентностей та наскрізних умінь на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін: артпедагогічні техніки», «Практикум: розробка елементів уроку суспільно-гуманітарних дисциплін з використанням артпедагогічних технологій».

Вивчаючи тему 1 «Артпедагогіка та артпедагогічні технології в практиці шкільної освіти», педагоги знайомляться із сутністю поняття «артпедагогіка», його відмінністю від поняття «арттерапія»; такими завданнями артпедагогіки, як формування здатності до усвідомлення дитиною себе як особистості прийняття себе та розуміння власної цінності як людини; усвідомлення свого взаємозв'язку зі світом та свого місця в житті; творчої самореалізації особистості; культурологічною, освітньою, виховною, корекційною функціями артпедагогіки; розрізняють спільне та відмінне у техніках, методах артпедагогіки й арттерапії.

Методичний блок представлений темами 2 та 3. Під час роботи над темою 2 «Артпедагогічні методи роботи з текстом/твором на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін», розглядаються

арттерапевтичні та артпедагогічні напрями та технології: ізотерапія, казкотерапія, бібліотерапія, імаготерапія, кінезітерапія, музикотерапія, фелт-терапія, кінотерапія, пісочна терапія, драмотерапія, маскотерапія тощо. Акцент робиться на застосуванні таких артпедагогічних технологій, як: технології сучасного театру, художньо-прикладні технології, фото- та відеотехнології, івент-технології, вільна гра, педагогічна імпровізація. Для вчителів суспільно-гуманітарних дисциплін передбачено вивчення артпедагогічних технік в роботі з текстом, твором, методів активізації особистісних ціннісних смислів, методів, що сприяють висловленню ціннісного ставлення; методів формування досвіду оптимально-ціннісної поведінки. Крім того, на занятті висвітлюються методи роботи з казкою у Павлівській школі В. Сухомлинського.

Наступною є тема 3 «Формування ключових компетентностей та наскрізних умінь на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін: артпедагогічні техніки». Вчителі опановують знаннями про артпедагогічні методи і техніки на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін; способами здійснення оптимального вибору артпедагогічних методів і технік відповідно до завдань формування ключових компетентностей та наскрізних умінь, їх сутність.

Практичною спрямованістю відзначається тема 4. «Практикум: розробка елементів уроку суспільно-гуманітарних дисциплін з використанням артпедагогічних технологій». Враховуючи структуру артуруку, його аксіологічний (ціннісний), когнітивний, діяльнісно-творчий, особистісний компоненти, вчителі мають можливості створити свій варіант уроку літератури, мови, історії з теми на вибір. Розглядаються питання оцінювання та рефлексії уроку на основі артпедагогічних технік. Увага надається методам роботи з казкою та текстом, використанню казки як метафори, малювання за мотивами казки, обговорення поведінки і мотивів вчинків персонажів, програвання епізодів казки, використання казки як притчі-повчання, підказка варіанту вирішення ситуації на прикладі казкового/історичного сюжету, творчої роботи за мотивами казки або висвітлення історичних подій.

Важливими психологічними аспектами, які розглядаються на занятті є роль артпедагогічних технологій для подолання труднощів у навчанні; інтеграції особистості у соціум; розвитку творчих здібностей; розширення свідомості; удосконалення взаємодії з навколишнім світом; психологічної підготовки до напружених емоційних ситуацій.

В умовах дистанційного та змішаного навчання організовується робота з опанування цифровими застосунками для мистецької діяльності на уроках та в позаурочний час. Практична робота, що

виконується педагогами містить завдання з вільним вибором класу та теми уроку. Вчителям пропонується для обраного уроку створити структуру та описати одне завдання (для будь-якого з етапів уроку), під час якого використовуються артпедагогічні техніки. Наприклад, завдання із добору та виготовлення ілюстрацій до навчального/художнього тексту (колаж, хмара слів, малюнок, мотива-тор/демотиватор, генерація зображень із допомогою штучного інтелекту тощо). Після створення завдання педагоги мають спрогнозувати очікуваний результат, орієнтуючись на компетентнісний підхід.

Завдання, які створюються вчителями можуть бути спрямовані на психоемоційну підтримку учнів і створення комфортного навчального середовища на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін.

Означений спецкурс розрахований на 8 годин, передбачає інтеграцію теоретичного навчання, практичної діяльності та психологічної підготовки. Такий підхід дозволяє педагогам ефективно впроваджувати арттехнології у викладання суспільно-гуманітарних дисциплін, стимулюючи творчий розвиток учнів та забезпечуючи їхню емоційну стабільність.

Втім, можливості післядипломної освіти не вичерпуються спецкурсами відповідної тематики, але й реалізуються шляхом організації тренінгів артпедагогічного спрямування, емоційного інтелекту, розвитку навичок самоусвідомлення, саморегуляції, емпатії та мотивації у педагогів; майстер-класів з арттерапевтичних технік (малювання, музикотерапії, драматерапії для розуміння їхнього впливу на емоційний стан); рольових ігор та моделювання уроків; рефлексивних вправ та самоспостереження; консультацій, психологічних зокрема для подолання страхів і сумнівів у застосуванні артпедагогічних методів.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. У сучасних умовах особливого значення надається розвитку креативності та стресостійкості особистості, готової до вирішення нестандартних завдань, що є сферою впливу артпедагогіки як науки, що поєднує психолого-педагогічні, філософські, методичні та терапевтичні підходи, які сприяють особистісному, емоційному та творчому розвитку учнів. Особливо важливим є використання артпедагогічних технологій на уроках суспільно-гуманітарного циклу, інтеграція мистецтва в навчальний процес, що активізує креативність, критичне мислення, розвиває емоційний інтелект.

У час війни артпедагогічні технології стають не лише інструментом навчання, а й ефективним засобом психоемоційної підтримки учнів. Відповідно, підготовка вчителів до їх впровадження є ключовим завданням, яке забезпечить успішну адаптацію освіти до викликів сьогодення та допоможе формувати стійку, свідому й креативну молодь. Зміст підготовки вчителів до впровадження артпедагогічних технологій є комплексним і охоплює теоретичний, методичний, практичний та психологічно-педагогічний аспекти, враховує можливості цифровізації. Така підготовка спрямована на формування в учителів компетентностей, необхідних для творчої організації навчання, розвитку особистісного потенціалу учнів і забезпечення їхньої психоемоційної підтримки. Досвід реалізації освітньої програми спецкурсу «Артпедагогічні технології на уроках суспільно-гуманітарних дисциплін» у Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти засвідчив її актуальність та перспективність. Перспективи подальших досліджень полягають у реалізації альтернативних форм та методів підготовки педагогів до впровадження артпедагогічних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюховецька О. Арт-терапевтичні технології у процесі особистісно орієнтованої підготовки майбутніх психологів, які отримують другу вищу освіту *Післядипломна освіта в Україні*. 2014. № 1. С. 25–30.
2. Дмитрієва І., Іваненко А., Одинченко Л. Артпедагогіка як сучасний педагогічний напрям у спеціальній освіті. *Гуманізація навчально-виховного процесу. Розділ спеціальна педагогіка*. 2023. №. 1 (103). С. 242–250.
3. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 8. С. 1–4.
4. Павлюк Р. О. Артпедагогіка як наука: зміст, суть, значення та форми впровадження *Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / редкол. В.В. Кульменко (голова) та ін.* 2013. Вип. 17. С. 67–73.
5. Пріма Р.М., Алексінцева Т.В. Артпедагогіка як наукове поняття: аспекти сутнісної характеристики. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. № 1. С. 6–9.
6. Руденька Т.М. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей засобами артпедагогіки : дис. ... канд. пед. Наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 237 с.
7. Фірсова Л. С. Арт-терапія в педагогічній роботі. Київ, 2011. 98 с.

REFERENCES

1. Bryukhovets'ka, O. (2014). Art-terapevtychni tekhnolohiyi u protsesi osobystisno oriyentovanoyi pidhotovky maybutnikh psykholohiv, yaki otrymuyut' druhu vyshchu osvitu [Art therapy technologies in the process of personally oriented training of future psychologists who receive a second higher education]. *Pislyadyplomna osvita v Ukraini – Postgraduate education in Ukraine*. 1. P. 25–30 [in Ukrainian]
2. Dmytriyeva I., Ivanenko A., Odynchenko L., (2023). Artpedahohika yak suchasnyy pedahohichnyy napryam u spetsial'niy osviti . [Art pedagogy as a modern pedagogical direction in special education]. *Humanizatsiya navchal'no-vykhovnoho protsesu. Rozdil spetsial'na pedahohika – Humanization of the educational process. Section special pedagogy*. 1 (103) P. 242–250 [in Ukrainian]
3. Molyako, V. O. (2004). Psykholohiya tvorchosti – nova paradyhma doslidzhennya konstruktyvnoyi diyal'nosti lyudyny [The psychology of creativity is a new paradigm for the study of constructive human activity]. *Praktychna psykholohiya ta sotsial'na robota – Practical psychology and social work*. 8. P. 1–4 [in Ukrainian]
4. Pavlyuk, R. O. (2013) *to* Artpedahohika yak nauka: zmist, sut', znachennya ta formy vprovadzhennya. [Art pedagogy as a science: content, essence, meaning and forms of implementation]. *Pedahohichnyy al'manakh : zb. nauk. pr. – Pedagogical almanac: coll. of science Ave. /* [Eds. V.V. Kulmenko (head) and others . 17. P. 67–73 [in Ukrainian]
5. Prima R. M., Aleksintseva T. V., (2016). Artpedahohika yak naukove ponyattya: aspekty sutnisnoyi kharakterystyky [Art pedagogy as a scientific concept: aspects of essential characteristics]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Pedahohichni nauky» – Herald of Cherkasy University. Series “Pedagogical Sciences”*. 1. P. 6–9 [in Ukrainian]
6. Ruden'ka T.M., (2017). *Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv mystets'kykh spetsial'nostey zasobamy artpedahohiky* [Formation of professional competence of future specialists in art specialties by means of art pedagogy]: Candidate's thesis. Zhytomyr: Ivan Franko Zhytomyr State University [in Ukrainian]
7. Firsova L. S., (2011). *Art-terapiya v pedahohichniy roboti* [Art therapy in pedagogical work]. Kyiv [in Ukrainian]